

MgA. Jiří Hraše

Programová řada Souvislosti

- Znělka Ukázka č. 1
 Ž (Oravová): Petr Zenkl
 P (Zenkl): „Věřili jsme v demokracii, věřili jsme poctivě ve smlouvy a slavnostní závazky velikých národů a mocných států. Bohužel, i jim se zdá právo malého národa méně oprávněným nežli krutá přesila mocného a silného. Znovu jsme se octli v dějinné krizi, kdy moc jde před právem a snaží se tvořit nové pojmy cti a spravedlnosti. Proto vás všechny prosíme, láska k vlasti a národu se neprojevuje křikem, neztraťte rozvahy v těchto strašných dnech. Není konec světa, nad Evropou se blyská už teď na jiné časy, věřme, že lepší.“
 Ž: „Slova, která jste vyslechli, pronesl těsně po přijetí mnichovské dohody na podzim roku třicátého osmého Petr Zenkl, politik, jehož jméno je neodmyslitelně spjato s jedinou politickou stranou, s Československou stranou národně socialistickou.“
 K (Kuklík): „Důležitou součástí politického spektra první československé republiky byla i strana národně socialistická. Byla obvykle nadána přídomek „hradní“, protože nebylo pochyb o tom, že měla k prezidentu Masarykovi a především potom i k prezidentu dr. Edvardu Benešovi velmi blízko.“

Tvůrci naší demokracie (16/18) Petr Zenkl – 15. 12. 1998
 17.00–17.30 hod.

Cykklus „Tvůrci naší demokracie“. První v programové řadě Souvislosti z roku 1995. Byl v premiéře dvanáctidílný, v repríze přepracovaný a rozšířený na 18 dílů a několik besed k nim navíc. V cyklu se objevila jména jako Kramář, Soukup, Švehla, Šrámek, Hořáček.

Cykklus do vysílání Vltavy uvedl působivý tvar přednášky, oživené interpretací citátů z dokumentů a literatury. Posléze i doplněný o hodinové besedy k látce.

Autorka cyklů Jarmila Lakosilová měla už zkušenost ze vzdělávacích pořadů, zejména ze 41. Rozhlasové univerzity z roku 1968. Tentokrát se ale chopila látky jinak: neakcentovala tolik učení jako spíš probuzení zájmu a inspirace.

Šest let se střídaly cykly především historické, z mladší i starší doby, ale i témata: sebepoznávání, konec lidského života, úvahy o člověku i době; Češi a Němci. Vzniklo jich čtrnáct o 226 dílech výkladu, besedy nepočítaje.¹⁾

Jarmila Lakosilová
 absolventka Institutu osvěty a novinářství UK Praha
 v rozhlasu: 1962– 1974 v redakci vědy a techniky, 1990– 2001 dramaturg programu Praha, redaktorka Audiodiá, redaktorka RRHD – Redakce rozhlasových her a dokumentu
 odvysílala v roce 1968 „41. Rozhlasovou univerzitu“ o dvou semestrech: „Z českých dějin“ a „Ze slovenských dějin“
 1995– 2002 odvysílala dvanáct cyklů programové řady Souvislosti o celkem 235 dílech základních výkladů, doplňků a besed.

Světla a stíny baroka (2001– 2002)
 Ukázka č. 2

Znělka

Každý cyklus měl svoji znělku, z níž se vybíraly také předěly: celý cyklus tedy byl vždy propojen charakteristickou zvukovou grafikou.

Cykly přinášely často méně známé a nové informace, hypotézy i osobité postřehy. Vyvolávaly reakce a dotazy posluchačů, zodpovídané a komentované nejprve v dodatcích k cyklům, později v nedělních hodinových besedách.

Nejstručnější cyklus byl poslední: Osvícenství o osmi dílech a dvou besedách.

Z nejobsáhlejších jsou např.: „Rudolf II. a jeho doba“, na jehož 27 dílech se podílelo 18 historiků nebo „Světla a stíny baroka“ za účasti 23 historiků s 24 díly, čtyřmi dodatky a čtyřmi besedami.

Na cyklus Cestami sebepoznání reagovalo několik set posluchačů a inspirovalo tím osm dílů dodatků.

Mezi autory jsou jména historiků jako např. Kuklík, Kvapil, Opat, Pánek, Pešek, Prečan, Válka. Ale také politolog Pithart, filozof Hermach²⁾, psycholog Plaňava, sociolog Petrušek nebo i bohemista Alexandr Stich.

Stich: „Teď právě začátkem roku 2001 vyšlo jedno významné dílo české barokní prózy 17. století, kterému se snažím dělat propagandu a slávu, kde můžu, poněvadž si to zaslouží, jmenuje se Staré paměti kutnohorské, napsal je jezuita Jan Kořínek, je to dílo velmi zvláštní, povíme si o něm i něco při výkladu o literatuře. V přemluvě on říká, proč napsal tu knížku česky.“

Galatíková: „Abych tuto knihu v českém vydal jazyku, trojí příčina mě dohnala. První, abych dokázal, že se za řeč mateřskou, jakž mnozí nepotatili Čechové dělají, nestydím. Druhá, že jsem tu práci k zalíbení a potěšení nynějších Horníků –“

Stich: – „...tím rozumí občany Kutné Hory...“

Galatíková: „ – tedy nynějších Horníků, jenžto větším dílem pouzí jsou Čechové, podnikli. I jakž by mně byli rozuměli, kdybych byl k nim cizím jazykem mluvil.“

Světla a stíny baroka 2001 – 16. část: Jazyk a řeč

Seznam cyklů v programové řadě Souvislosti:

Tvůrci naší demokracie	1995	12 ks
Přemítání o člověku, životě a době (J. Hermach)	1996	14 ks
Poutník životem (Ivo Plaňava)	1996	12 + 4 ks
Cestami sebepoznání (E. Tomáš)	1996/97	12 + 8 ks
Rudolf II. a jeho doba	1997	27 ks
Rub života, líc smrti	1997	12 ks
Idea českého státu	1998	17 + 4 ks
Tvůrci naší demokracie II	1998	18 ks
Duchem, ne mečem	1999	18 ks + 5 besed
Češi a Němci (Jiří Pešek)	1999	14 ks + 8 besed
Přemítání II	1999	4 ks
Cesta a odkaz T. G. M.	2000	18 ks + 8 besed
Světla a stíny baroka	2001/02	24 + 4 ks + 4 besedy
Osvícenství – věk rozumu	2002	8 ks + 2 besedy
14 cyklů – 238 výkladů (her, besed)		

Forma přednášky, členěné předěly a citáty (později povinně vždy třemi), byla vlastně bezděčnou reminiscencí na inovační pokusy dr. Růta s jeho dvouhlasými

tzv. přednáškovými montážemi. Jeho náběhy se v Souvislostech rozvinuly do důsledně komplementárních dvou linií: výkladu a dokladu, tj. vědce a spíkra. Interpretace citací, stálými pro každý cyklus, byli např. Věra Galatíková, Dagmar Oravová, Libor Vacek a Jana Štěpánková.

Svůj řád měly i besedy: hlavní téma v prvé třetině hodiny, krátký střední díl a závěrečné doplňkové téma. A opět kontrapunkt citací a na konci souhrn k celé besedě.

Např.: *Ukázka č. 4*

L (Lakosilová): Ve druhé besedě k našemu cyklu, kterou zahájil dr. Jiří Mikulec, má být řeč o stavu pobělohorské společnosti, o vztazích mezi společenskými vrstvami. Nejprve o tom, jaké u nás v té době vůbec byly společenské vrstvy, jaká byla jejich role, v čem se změnila, a v závěrečné části pak speciálně o postavení poddaných a jejich vztahů k vrchnosti. Ta kratší, prostřední část besedy bude jako vždy patřit stručným odpovědím na různé otázky posluchačů a také doporučené literatuře.

Světla a stíny baroka, druhá beseda

Přednáškové pořady vyvolaly bohaté reakce posluchačů v dopisech i telefonátech a ty motivovaly mnohonásobný kontakt autorky a přednášejících s nimi: především v besedách k jednotlivým tématům, ale i v pořadu Poštovní schránka na vlnách Vltavy a konečně i v individuálních odpovědích na dopisy. A také pravidelně v Týdeníku Rozhlas.

*Cesta a odkaz T. G. M. (2002)
Znělka*

Ukázka č. 5

Témata a autoři cyklu Cesta a odkaz T. G. M.

- 1) Demokracie – humanita – odpovědnost
Miloš Havelka
- 2) Proměny české otázky
Miloš Havelka
- 3) Krize moderního člověka
Jaroslav Střítecký
1. beseda: Havelka, Kvaček, Musil, Opat
- 4) Boje o Rukopisy
Jiří Brabec
- 5) V české politice za Rakouska
František Kolář
- 6) V zahraniční akci
Karel Pichlík
- 7) V roli prezidenta
Robert Kvaček
2. beseda: Doubek, Rychlík, Šesták
- 8) Vztah k české levici
Jan Šimsa
- 9) Vztah k české pravici
Petr Píthart
- 10) Filozofie, metafyzika a pozitivní vědění
Jan Zouhar
- 11) Pojetí sociologie
Miloslav Petrušek

- 12) Ve sporu o smysl českých dějin
Miloš Havelka
3. beseda: Kárník
- 13) Náboženství – téma pro české myšlení
Otakar A. Funda
- 14) Proti rasovým, kulturním a národnostním předsudkům
Jiří Kovtun
- 15) Pro partnerství muže a ženy
Hana Havelková
- 16) V politickém systému první republiky
Eva Broklová
4. beseda: Kohák, Dvořáková, Petrušek
- 17) Společnost občanů
Vilém Prečan
- 18) Pochopení Evropy a jejich perspektiv
Alexandr Ort
5. beseda: Kvaček, Medek, Doubek
6. beseda: Kuklík, Kvaček, Rychlík
7. beseda: Kohák, Kvaček, Polák

Posluchači, kteří sledovali programovou řadu často cyklus za cyklem při vši různosti témat, si cenili především vysoké úroveň výkladu a kultury přednášejících. V květnovém výzkumu r. 1998 se Souvislosti umístily jako nejsledovanější ze všech vltavských pořadů.

V roce 2002 se v novém schématu už Souvislosti neobjevily. Programová řada byla zrušena přes protesty posluchačů.

Zato se v roce 2002 objevil první svazek Knižnice Klubu Vltava. Jeho obsahem je cyklus Cesta a odkaz Tomáše Garigua Masaryka, rok předtím oceněný čestnou medailí T. G. M. Další odvysílané cykly jsou v edičním výhledu. Měly by sloužit k tomu, k čemu mířila celá programová řada, a co v úvodu knížky o T. G. M. formuloval Petr Píthart slovy: přemýšlel v souvislostech a z nestejných úhlů pohledu.

V roce 1934 se Masaryka jedna novinářka ptá: Jaká je cesta ke zotavení světa? A Masaryk jí odpovídá:

„Když každý čeká, až druhý začne, nestane se nic. Každý člověk sám a každý národ sám musí začít u sebe (...). Nehledíc k politice, první věcí, na kterou třeba pomyslet, jest být lidskou bytostí. Musíme být lidští. Budme lidští, citliví a přívětiví, nemůžeme učinit nic více.“

Onomu nemůžeme učinit nic více rozumím takto: není nic většího, není většího činu, než být lidský.

Pokud sám o něčem sním, pak je to sen o Masarykově triumfu třetím, jímž by byla pinokrevná společnost občanů, které spojuje lidskost, tolerance a přívětivost.

Cesta a odkaz T. G. M. 17/18. 20. června 2000. Vilém Prečan

Poznámky:

- 1) Na přípravě materiálů pro většinu pořadů programové řady se podílela Milena Hurtová, režii všech pořadů Souvislosti měl Jiří Hraše, u mixážního pultu seděla převážně technička Dana Městková.
- 2) Všechny promluvy Jiřího Hermacha připravila pro stáčení Julie Bělorová.

MgA. Pavel Krejčí

Zlaté české ručičky

Na úvod mého vystoupení mně dovozte, abych vám pustil první ukázkou prezentovaného cyklu pořadů Českého rozhlasu Hradec Králové – „Zlaté české ručičky“.

Zvuková ukáзка č. 1

Znělka pořadu

Šlechta: *Tak hádej, Marto, co jsem Ti přinesl.*

Růžičková: *No tak, jak bych to nemohla uhodnout, protože dnes budeme s Borisem Šlechtou hovořit o nejstarších a neváženějších řemeslnících, tedy o kovářích – máš podkovy.*

Šlechta: *To řemeslo potřebovalo pravého chlapa, ten musel rozumět železu, on odhadl podle barvy nažhavení toho železa, jakou má teplotu! A věděl při kterém tom světle, při které té barvě, která ta činnost se má dělat. Nesmíš zapomenout, že vlastně skutečně celý pokrok ti kováři zaručili, protože dělali hřebíky, dělali nářadí, dělali kotle, dělali cvočky, dělali zámečnické kusy, dělali umělecké kování, kování jako takové, mříže, nábytkové kování, bez toho by vůbec nebyl nábytek atd. Čili bylo toho strašně moc a tito kováři potom později tím, že umožňovali druhý pokrok, to znamená rozvoj koňstva.*

Růžičková: *Já si myslím, že teď podkováři nabrali zase dech.*

Šlechta: *Zaplať pánbůh, že zase jsou. Pro mě je kůň nejkrásnější zvíře, jaký vůbec může být. A teď ten kovář musel tomu koni rozumět. Jak jsme řekli, vesnický kovář dělal vlastně stejně všechno, dělal i to nářadí, ale podkovář musel rozumět tomu železu, jaký který klesť použít... I tomu koni jako takovému, co mu je, protože nasadit mu podkovu nemohl jen tak, musel vědět, jestli náhodou nekulhá, jestli nechodí nakřivo. Zároveň mu musel umět ošetřit kopyto a zároveň mu piloval zuby atd. Je toho moc, co vlastně kovář musel dělat.*

Růžičková: *Musel jim udělat pořádné boty do nepohody a také taneční střevičky, bych řekla.*

Šlechta: *Ano, ano, říkalo se, že kovář je obuvník u koní.*

Růžičková: *Já jsem jednoho takového znala, mám ho stále v srdci, když už není mezi námi, a je to Kamil Kuchovský.*

Zvukový předěl

Zvuk kovářského perliku a kovadliny, v podkresu pod celou ukázkou

Kuchovský: *Takhle se ty podkovy dělají.*

Růžičková: *Aby nám neuhořely, nebo aby Ti neuhořely.*

Kuchovský: *Ne, ne, ne, oheň musíš hlídat, a to já i při té řeči dovedu si ten oheň uhlídat, protože je ke mně dobrý. Počkej, já si tam přiložím trochu... Protože tady ke mně do kovárny přijde spousta lidí a povídáme...*

Růžičková: *Ta přímo zvoní, to je opravdu namístě, když se říká, že podkova zvoní.*

Kuchovský: *To železo, dokavad je žhavý, tak se musí kout. Podkova mi chladne a to bych ty práce moc neudělal, kdybych se špatně trefoval. To musí všechno prostě sedět. Počkej, teď vytáhnou takhle ty čepičky vepředu, no a podkova už bude hotová. Jo a vrátím se k tomu: mám společníka s sebou v autě pořád, pejska svýho...*

V ukázce jste slyšeli autorku pořadu Martu Růžičkovou, herce Borise Šlechtu a podkováře Kamila Kuchovského, čtrnáctinásobného účastníka Velké pardubické.

Předchůdcem cyklu „Zlaté české ručičky“ byl cyklus pořadů „Dávno zapomenutá řemesla“. Vznikl v Českém rozhlasu Hradec Králové na konci devadesátých let ze snahy rovnocenné prezentace „aktuálních informací“. S několika kolegy jsme se tak chtěli ve vysílání vymezit i k pojmům „informovanost“ versus „vzdělanost“. Bylo tedy nutné zvolit formu, která by odpovídala chystanému cyklu. „Duchovním otcem“ projektu, v našem případě „duchovní matkou“, byla Marta Růžičková. Ta pod původním názvem „Dávno zapomenutá řemesla“ koncipovala jednotlivé díly s maximální stopáží do třiceti minut jako rozhovory s hercem loutkového divadla DRAK v Hradci Králové Borisem Šlechtou o historii řemesel s důrazem na Královéhradecko. Ty poté dokreslovaly reportáže či rozhovory s vybranými řemeslníky. A právě „výběr“ řemeslníků byl velmi pracný až dobrodružný. Ne každý měl potřebný vztah k rukodělné práci a ne každý pokračoval v řemesle svých předků. Navíc šlo o to „sehnat“ osobnosti nejen řemeslně výjimečné, ale i lidsky výjimečné. Dokladem takové lidsky výjimečné osobnosti byl právě v uvedené ukázce podkovář Kamil Kuchovský, čtrnáctinásobný účastník Velké pardubické. Několikrát měl vítězství na dosah, ale na prvenství se svým koněm nikdy nedosáhl. V jednom z dostihů byl ještě před posledním překážkou se svou kobylkou v čele, ale v cílové rovince unavený kůň vyčerpáním zpomalil. Kamil koně nepobízel, i když vidina vítězství byla tak na dosah, naopak kobylku „zadržel“. Při průjezdu cílem volal na hlavní tribunu – „kolikátá byla“ ne „kolikátý jsem byl já!“ V hledání takových osobností do rozhlasového „alba zapomínaných řemesel a řemeslníků“ nám pomáhala řada známých i neznámých lidí. I díky jim vzniklo dvanáct pořadů o dvanácti řemeslech s průvodním slovem zaměřeným k historii prezentovaných řemesel a jejich vzniku i významu v kraji. Původně se vysílaly jednou za měsíc, byla to tedy řada pro celý rok.

V průběhu natáčení cyklu se ale ukázalo, že i další kolegové poznali spoustu zajímavých lidí, kteří pokračují v tradici našich předků, a že by byla velká škoda nezačlenit je do tohoto „projektu“. Původní název „Dávno zapomenutá řemesla“ se v roce 2002 změnil na cyklus „Zlaté české ručičky“ a změnila se i forma. Uplatilo se od průvodního slova a zůstala forma reportáže a reportážního rozhovoru členěná tematickými hudebními předěly. V každém případě zůstal záměr cyklu – ukázat řemeslnou zdatnost, estetické cítění našich předků a jejich pokračovatelů, a samozřejmě dokumentovat i techniky zpracování přírodních materiálů. A hlavně představit lidsky kvalitní osobnosti, ať už to byli pokračovatelé rodinných řemeslných tradic nebo noví zájemci, kteří někde obnovili starý výrobní postup, který by jinak zůstal zapomenut. Chtěli jsme také představit současné řemeslníky (automechanik, instalatér atd.), kteří naplňují obsah termínu „zlaté české ručičky“, ale tady jsme v hledání teprve na začátku.

Kromě Marty Růžičkové se nejvíce zasloužila o „sběr zapomínaných řemesel a řemeslníků“ redaktorka Českého rozhlasu Hradce Králové Eliška Pilařová, která má detašované pracoviště ve Vrchlabí. Jeden čas pracovala i v časopisu „Krkonose“. O svých zkušenostech při natáčení pořadu „Zlaté české ručičky“ napsala tuto úvahu.

„Krkonose byly, a naštěstí ještě i jsou, folkloristicky i etnograficky bohatý region. Spolu s nářečím a tradicemi k jejich současnosti stále ještě patří různé tradiční výroby a řemesla: jednak specifická pro tento kraj, tedy výrazně výhradně z jeho potřeb a zvyků, a jednak ta obecněji známá, která ovšem ve svérázných horských podmínkách získala na zvláštnosti – a někde i jedinečnosti.

V mapování života kraje právě tato řemesla a jejich mistři – i dědicové a pamětníci, nabízeli možnost vytvářet jedinečné dokumenty – (tj. na půdorysu zákonitostí jejich práce, pracovních podmínek a konečně i specifického jazyka toho kterého řemesla, tedy souhrnu odborných výrazů, které si na horách zajímavě přisvojuje a mění místní nářečí) přiblížit osudy lidí a krajiny – a co víc zachytit něco, zcela výjimečného, co se změnami tradičního způsobu života může postupem času zaniknout docela!

Téměř denně se v Krkonoších můžeme setkat s tím, jak pamětníci tradic – lidé nikoli pouze z piety či kulturnosti je udržující, ale žijící tradičním způsobem, a tudíž i neocenitelné odborné prameny – jeden za druhým odcházejí. ČRo Hradec Králové úzce spolupracuje i s Krkonošským muzeem – pokud jde o vyhledávání takových lidí, a snaží se, tak řečeno, ještě zachránit, co se dá. Tak se mimo jiné stává – např. i zachycením mluvy – neocenitelným pomocníkem zejména folkloristů, kterým ani podrobná transkripce zvukový záznam nenahradí. Krkonošští muzejníci jsou zase dobrou radou tomu, aby vznikající pořady i po odborné stránce mohly podávat už základní informace tak řečeno „správně“, ne jen „rozhlasově“ zajímavě – což se obojí dá skloubit velmi dobře. A co víc: Mnohé naše nahrávky naopak už posloužily i odbornému výzkumu.

A šance pro rozhlas a jeho posluchače? Pomáháme zachovat svědectví a kraj se nám odvděčuje tím, že nás obklopuje a dává šanci vytvořit nádherný, zvukově zajímavý a také žánrově zcela svébytný dokument. A pokud jde o naši rozhlasovou odbornost – přijali jsme i lákavou výzvu pokusit se co nejpřesněji, ale také co nejzajímavěji popsat viděné – tudíž se i něco dozvědět a naučit.

Posluchačský ohlas na tyto pořady nás průběžně ujišťuje o tom, že rozhodně nejde o mrtvou záležitost, o kříslení nějakých fosilií, ale že z takových ostrůvků živé vody, jakými dodnes Krkonose a jejich tradiční řemesla jsou, se může začít pracovat i na obnově nás samých.

Tolik úvaha Elišky Pilařové.

V současné době dramaturgie pořadu „Zlaté české ručičky“ rozděluje tuto programovou řadu:

A/ na řemesla stále ještě živá, jejichž dílny nedoznaly velkých úprav, stále v nich pracují původní mistři, a tedy i výrobní proces lze zachytit bez problémů (zlatník, cukrář, ošatkář, mlynář, výroba vysokého zelí, pekař, knihař, řezbář);

B/ řemesla, jejichž mistři už nežijí, ale buď dědicové, nebo pamětníci jsou schopni potřebné reálie popsat, výrobní postupy vysvětlit, doložit třeba i na příkladu alespoň části zachovalých nástrojů i na příbězích z osudů někdejších řemeslníků (bačkorář, výroba hadrových koberců, tkadlec, korálkář, flašinetář);

C/ řemesla, která známe už jen z vyprávění – třeba už ani ne pamětníků (škatulář, sekerník, kovář Vaníček – výroba „rejdovaček“, ptáčník, horský nosič, výroba likérů, cestář);

D/ řemesla, která se noví zájemci znovu vyučili, zakoupili na horách starou dílnu, opět zahájili výrobu, případně se jim podařilo obnovit některý starý výrobní postup, který by jinak zůstal zapomenut (perlařka, barvířka, mědikovec, kamnář, perníkář, kolář a výrobce kropě (sněžnic), mydlář, slévač, stavař – tedy výrobce stavů, hrnčířka, výroba sýrů).

Ve druhé zvukové ukázce uslyšíte (jako příklad) pokračovatele rodinné tradice výroby modrotiskových forem Milana Bartoše ze Dvora Králové nad Labem. Ve třetí pak perlařku Ivetu Valentovou, která se zapomenutou technologií výroby perel sama naučila.

Zvuková ukázka č. 2

Hudba, přechází do zvukového efektu

Bartoš: Modrotiskové formy děláme z hruškového dřeva, které je prostě staletím po našich předcích vytypované jako nejlepší dřevo na tuhle výrobu. A tahleta zářeba, co tady mám, to je ještě po dědovi, a proto vždycky když sem přindu, tak slušně pozdravím a postavím se do pozoru. Někdy se mi stane, že se prašším i o trám.

Žena: Ten zvuk, to je jak se hřebíky zatloukají do hruškového dřeva?

Bartoš: Máme štěstí, že Jarda zrovna takovou podobnou formu dělá, kde jako tento zvuk slyšet. Ano, to je přesně ten zvuk. Je to prostě zvuk, kterej je tak ojedinelej, že i kdybychom ho zaslechli někde na náměstí v davu, tak se okamžitě proti tomu otočíme, je to jako nějaká znělka zapískaná na prsty.

Žena: Která je těžší: ta celodřevěná forma nebo mosazná?

Bartoš: Na každý je něco.

Žena: Mosazné vyšívání.

Bartoš: Na každý je něco, ale já teda radši dělám mosaznou.

Hluk dílny

Bartoš: Říká se tomu „cibank“. To je právě po dědovi Josefovi a to je na tom ten krásnej poklad. Tuhle tu těžnou stolicí, tu jsme dokonce odvezli na výstavu i do Hradce, tam jsme zjistili, že prostě ti lidi o to mají zájem... No a teďka vám tady položím ten těžkej poklad a z toho takhle, když se proberete, tak se samozřejmě zamažete v první řadě, je to všechno namazaný lojem... A tady vidíte právě v těch profílech, jsou to takový ocelový, i s firmou vyraženy – tady je francouzská firma, je v tom slza, takže já z kulatého mosazného drátu můžu vytáhnout slzu. A tu slzu když pak takhle...

Zvuková ukázka č. 3

Hluk

Žena: Iveto, povězte, kde jste objevila tuhle techniku. Vy jste vlastně měla k dispozici už jenom hotové výrobky a musela jste si na to přijít sama, jak se to asi dělalo.

Valentová: Kdysi dávno mi někdo známý přinesl z půdy zbytky korálí a mezi tím právě jsem objevila tady ty krajkové perle a vzpomněla jsem si, že kdysi ve škole jsme se o tom učili, že dávno v Podkrkonoší se tady ty perle vyráběly. Vzhledem k náročnému způsobu výroby došlo k úpadu tady toho sortimentu, tudíž mi to nedalo a říkala jsem si, že určitě existuje nějaký způsob, kterým se to vyrábí a že na něj musím přijít. Tak mi to trvalo asi tři týdny. Sedla jsem a vzala drát a sklo a zkoušela a zkoušela, až jsem přišla na způsob, jak ty korále lze vyrábět.

Žena: Tak a teď začínáme.

Valentová: Čili vzala jsem si tombakový drát, který jsem namočila do kaolinu a začínám dělat první základ...

Když před několika lety postihly naší republiku zničující povodně, všiml jsem si, že v drtivé většině rozhovorů postižení nelitovali ani tak ztráty střechy nad hlavou, ale ztráty fotografií, knih, obrazů, předmětů po svých rodičích.

Jistě se mnou budete souhlasit, že paměť ke vzdělanosti národa patří! A uchování „paměti“ je i cílem programové řady o „zapomínaných řemeslech“.

Pořad „Zlaté české ručičky“ Českého rozhlasu Hradec Králové, v současné době pokračuje v cyklu „Leto-

kruhy kraje“, ve kterém představujeme i osobnosti, které se nesmazatelně zapsaly do historie kraje.

Často se diskutuje o obsahu termínu „rozhlas veřejné služby“. Myslím, že tento pořad naplňuje obsah tohoto pojmu měrou vrchovatou.

Mgr. Miroslav Bobek

Nový vzdělávací okruh ČRo – Leonardo

Mnozí jste možná už o Českém rozhlasu Leonardo alespoň něco málo slyšeli. Samozřejmě je to jedna ze stanic, které by se měly uplatnit hlavně v budoucnosti, nicméně na úvod bych rád zdůraznil, že jak Český rozhlas Leonardo, tak další dvě stanice, určené pro digitální vysílání (jak D-dur, reprezentované Lukášem Hurníkem, tak Rádio Česko) už vysílají, byť tuto chvíli jenom na internetu. Přípravuje se, jak asi víte, také stanice pro mladé, Český rozhlas 4.

Já bych možná na úvod, ještě než budu mluvit přímo o Leonardu, zdůraznil to, že nové technologie přece jenom mění jednak trochu vnímání rozhlasu a poskytují nám nové možnosti. Začnu o tom mluvit proto, že to do jisté míry ovlivnilo i to, jak jsme přistoupili ke tvorbě stanice ČRo Leonardo. Internet používáte asi všichni z nás a podle mého názoru je to vlastně první technický prostředek, který nám umožňuje alespoň z části eliminovat to, co můžeme vnímat jako jednu z podstatných nevýhod rozhlasového vysílání, to znamená jeho pomíjivost. To, že nějaký pořad zazní a odezní buď navěky, nebo se za čas odehraje v repríze, ale posluchač/uživatel na internetu neměl až dosud možnost se k tomuto pořadu vrátit. Internet nám dal možnost nabízet alespoň ty pořady, které nejsou příliš limitovány autorskými právy nabízet uživatelům k přehrání nebo i ke stažení, a internet nám nabízí i možnost vytvářet teoreticky nekonečné množství okruhů, které budeme sestavovat z pořadů, které jsme už vyrobili pro kamenné stanice, pro tradiční stanice okruhů, kde budeme kombinovat to tradiční vysílání nebo to, co je vyrobeno na stanicích s tím, co tam ještě nově dodáme, ať už hudbu z CD nebo nějaké živé vstupy moderátora.

Samozřejmě internet přináší rozhlasu výhody, ale na druhou stranu bych rád na začátek zdůraznil, že pro poslech toho rozhlasového vysílání ve smyslu nikoli konzerv nebo pořadů ke stažení, ale opravdu pro poslech rozhlasu internet není prostředkem, který by byl zvláště užíván. Poslechovost i těch největších stanic na internetu se pohybuje v řádu ideálně tisíců současných posluchačů, spíše stovek současných posluchačů. Nicméně mluvil jsem o tom, že internet nám nabízí možnost dát posluchačům, uživatelům ty pořady k dispozici po nemezenou dobu, dát jim možnost kdykoliv si je poslechnout proto, že tenhle fakt stál do jisté míry i u zrodu ČRo Leonardo. V době, kdy jsme se bavili o tom, jaké nové programy nabídnout v tom digitálním vysílání, tedy v systémech DVB-T (Digital Video Broadcasting Terrestrial), výhledově DAB, případně v jiných systémech, které ještě ani neznáme, které teprve někdo vymyslí, tak úvaha o Leonardovi vycházela z jednoduché premisy – vždyť Český rozhlas vyrábí ať už na celoplošných stanicích nebo v regionech velké množství populárněnaucných vzdělávacích pořadů, o které je velký zájem.

Prototypem tohoto pořadu pro nás byly Toulky českou minulostí. Pan Ostrý už o nich mluvil a je to pořad, který je jedním z pilířů stanice ČRo Leonardo. Dalším takovým pořadem může být Meteor a další. Zkrátka my jsme si řekli: Proč nepostavit stanici, kde využijeme to, co

se vyrábí na Praze, na Vltavě, v Brně..., a to, co lze případně popsat jako vzdělávací, populárněvědecké pořady. To je tedy jeden segment vysílání ČRo Leonardo, my např. Toulky českou minulostí hrajeme v několika řadách, ať už jsou to výběry určitých témat typu čeští panovníci, největší bitvy atd., tak je vysíláme popořadě od prvního do Xtého dílu. Myslím, že ještě není jasné, kolik Toulky českou minulostí budou mít celkově dílů. Hrajeme je v několika takových řadách a musím říci, že jistý úspěch dosavadní po měsíci vysílání Leonarda je postaven právě na Toulkách českou minulostí, že o tento pořad je mimořádný zájem, takže když trochu odbočím, pokud se dívám na ty on-line statistiky poslechovosti Českého rozhlasu Leonardo a jiných stanic, tak třeba o víkend v noci, kdy bych nečekal, že někdo bude poslouchat z internetu, tak Leonardo je tak na pátém, šestém místě mezi všemi českými vysílajícími rádii, a to právě díky Toulkám českou minulostí.

Samozřejmě ale na začátku těch úvah o stanici Český rozhlas Leonardo bylo i to, že přece jenom mít stanici, která vysílá jenom reprízy jinde vyráběných a vysílaných pořadů, že by možná bylo přece jenom trochu málo. Zvláště když jsme uvažovali o té tematice vzdělávací. Čili jsme si řekli, že by bylo velmi šťastné nabídnout také původní programy, protože ať už se nám to líbí nebo ne, ostatní stanice ČRo vždycky ten záběr mají širší, žádná není určena jenom pro vzdělávání a tak logicky nelze jinak, než některá zajímavá témata, zajímavé osobnosti pominout. A my jsme se rozhodli ten původní program soustředit do takových tří celků. Jednak ČRo Leonardo vysílá „proudy“, to znamená máme dopoledne s Leonardem dvě hodiny, odpoledne s Leonardem hodinu, což jsou segmenty programu odbavované živě, kde je moderátor, který uvádí příspěvky ať už přebírané, tak i příspěvky vyráběné jako původní pro Leonarda. To je asi tak nejméně podstatný segment toho vysílání, z mého pohledu jsou ještě dva daleko důležitější. Jednak je to pořad Vstupte a jednak série Magazínu. Ten pořad Vstupte je hodinovým rozhovorem anebo diskusí s vědcem, vzdělavcem, zkrátka s člověkem, který má co říci. A ty Magazíny, já o nich mluvím jako o takových specializovaných Meteorech, protože vlastně z toho, jak se Meteor postupně vyvíjel, jak vypadá, z toho vycházíme, máme tedy pět magazínů věnovaných přírodě, technologii, historii, člověku a medicíně, světu a cestování, které tedy jsou těmi jakýmijsi Meteory, jakýmijsi specializovanými Meteory. A samozřejmě, jak ty Toulky nebo některé další přebírané programy když často reprizujeme, tak často reprizujeme i právě tyto dvě dominanty našeho původního programu. Čili pořad Vstupte a ty naše specializované magazíny.

Jinak bych možná ještě zmínil to, že součástí vysílání Leonarda je i hudba, byť je tam jakýmsi doplňkem, ať už je to hudba, hudební pořady přebírané nebo hudební pořady Notabene, taky taková série, sada půlhodinových pořadů, kde se snažíme nabízet žánry a interprety, kteří nemají příliš příležitostí v tom vysílání, ve vysílání těch

stanic, které mají jasné zadání být stanicemi většinovými, oslovit co největší publikum. Jinak takovým experimentem je to, že večer vysíláme i cizojazyčné populárně-naučné a vzdělávací pořady, ať už v angličtině nebo v ruštině, které dostáváme od partnerů v EBU. Čili to bylo velice, velice stručné představení ČRo Leonardo; dodal bych jen tolik, že ho připravuje 14 lidí včetně tedy vysílacích techniků, včetně produkce, že ten denní objem původního programu je asi pět hodin, a především že se strašně moc těšíme, až budeme v DVB-T, to znamená

Diskuse

Diskuse na semináři se soustředila na tři okruhy otázek: na téma vzdělávání, na rozhlasovou nabídku pořadů a na vztah k internetu.

Úvodem je třeba z diskuse vyzvednout jedno prohlášení a jednu otázku. Zástupkyně MK ČR Mgr. Lenka Mikulášová rozhlasovou vzdělávací práci podpořila slovy: „Právě mediální výchova, mediální vzdělávání a vzdělávání prostřednictvím médií, a to na všech věkových úrovních patří mezi priority odboru, který tady dnes zastupuji – odboru hromadných sdělovacích prostředků. Právě vznik vzdělávacích, naučných a jazykových pořadů bychom v budoucnosti rádi podporovali.“ Otázku položil Ondřej Vaculík: „V rámci referátu Evy Ješutové byla citována zpráva za rok 2004, která vyzněla velice kriticky. Chci se zeptat, jestli z toho bylo vyvozeno něco např. programového, nějaký záměr nebo jestli to zůstalo jenom tak a je na jednotlivých stanicích, jestli si toho vůbec všimnou nebo nevěšmnou.“ Otázka v semináři nebyla zodpovězena.

K tématu vzdělávání padla řada různorodých názorů a námětů, např.: „Mám pocit, že v podstatě nepodepisuji nic, co by někoho nevzdělalo. Například se několik let vysílaly pořady zvané Sympozion, což byly besedy odborníků na určitou otázku, dále literární cykly, namátkou Proti a pro (od hádek literárních kritiků kolem Máchova Máje, přes všechny literární diskuse, devadesátá léta, první republika atd. až k současnosti), nebo Z Čech až na konec světa (dlouhý cyklus, mapující všechny ty Václavy Šašky z Bířkova až Hanzelky a Zikmundy). Čili pořady, které nebyly prezentovány jako vzdělávací.“ (Jan Halas, literární redakce ČRo 3 – Vltava) „Kde je rozdíl mezi pořadem vzdělávacím a nevzdělávacím? Nikde, myslím si, že v každém pořadu dnes existují prvky vzdělávání, prvky zábavy atd. Kde začíná zábava a kde končí vzdělávání – všechno je to provázané. Působení na posluchače je komplexnější a složitější, než se domníváme.“ (Zdeněk Bouček, RRHD, ČRo 3 – Vltava) „Žijeme v době, kdy slovo ‚vzdělávací‘ může mít velký potenciál, aby odradil případné posluchače.“ (Miroslav Bobek, ČRo – Leonardo) „Přece vzdělání je dnes velká politická karta. Každá politická strana strašně operuje se vzděláním, mluví se o zvyšování počtu vysokoškoláků, prostě vzdělání je něco, s čím se na veřejné scéně hraje. Pokud bychom dokázali to slovo tzv. marketingově využívat, nestydět se za to, že vzděláváme, ale naopak to jakoby vytknout před závorku a říct, že tohle je naše přednost a že to umíme ze všech nejlíp, protože můžeme být všude i tam, kde se nedá koukat na obrázky, tak že by nám to mohlo jedině prospět. S tím hledem po vzdělání není to tak špatné a je to velmi důstojná deviza.“ (Alena Zemančíková, literární redakce ČRo 3 – Vltava) „Vzdělávání v širším slova smys-

lu, to jsou právě ty pořady, o kterých tady byla řeč, které přinášejí určité informace, souvislosti, kultivují člověka, rozšiřují určitým způsobem jeho vědomostní základ atd. Vzdělávání v užším smyslu je činnost, která musí splňovat dva základní požadavky: 1) musí mít jasně stanovený vzdělávací cíl, 2) musí splňovat jasně dané didaktické zásady soustavnosti, názornosti, přiměřenosti atd. To je vzdělávací didaktická činnost. V tomto smyslu si myslím, že pořady Leonarda a další pořady, které tu byly zmíněny, prostě vzdělávací nejsou.“ (Josef Maršík, FSV UK)

Dotaz z publika: Kdy začne to skutečně digitální vysílání?

Bobek: Existovala představa, že bude už od 1. října 2005, v tomto okamžiku není jasné datum, kdy budeme vysílat digitální stanice v DVB-T. To je spíš otázka na šéfa digitálního týmu Ing. Balíčka, který vede veškerá jednání, související právě s naším vstupem do DVB-T.

lu, to jsou právě ty pořady, o kterých tady byla řeč, které přinášejí určité informace, souvislosti, kultivují člověka, rozšiřují určitým způsobem jeho vědomostní základ atd. Vzdělávání v užším smyslu je činnost, která musí splňovat dva základní požadavky: 1) musí mít jasně stanovený vzdělávací cíl, 2) musí splňovat jasně dané didaktické zásady soustavnosti, názornosti, přiměřenosti atd. To je vzdělávací didaktická činnost. V tomto smyslu si myslím, že pořady Leonarda a další pořady, které tu byly zmíněny, prostě vzdělávací nejsou.“ (Josef Maršík, FSV UK)

K rozhlasové nabídce zazněla řada názorů, z nich: „Celé moderní umění v podstatě je nutno vykládat, a teprve, když mu lidé trochu rozumějí, tak se jim to líbí. Máme nejenom velké pole působnosti, ale také prostě a jednoduše kulturní povinnost, a dělat to, jako rozhlas a kulturní stanice, musíme. Čím je člověk (posluchač) vzdělanější a kultivovanější, tím více ho baví a zajímá poslouchat pořady, které ho poučují, protože vzdělaný a inteligentní člověk ví, že nemůže vědět všechno. Jenom hlupák si myslí, že nic nepotřebuje vědět.“ (Alena Zemančíková) „Na pozadí ukázek, které jsem tu dnes slyšela, jsem si uvědomila málostrunnost současného vysílání ČRo. Jak převažují rozhovory a besedy. Některé dobré, některé méně dobré, ale když slyším třeba během jednoho večera už třetí, čtvrtý rozhovor, tak už pozornost vypíná.“ (Jarmila Lakosilová, bývalá redaktorka ČsRo a ČRo) „Podle mě ta chyba je v tom, že budto se málo prodáváme veřejnosti nebo prostě pořady, námi nazývané vzdělávací, nejsou schopny splnit to, co od nich očekáváme, aby ČRo sáhl na ty posluchače, aby je dokonce oslovil.“ (Jaromír Ostrý, ČRo Brno) „Nyní jsme se tu bavili o vzdělávacích pořadech řekl bych kulturněhistorických. Téměř nikdo tu nemluvil o tom, jestli se dá např. rozhlasem vzdělávat člověk k současným problémům, se kterými se potýká dnes a denně. Možná, že by měl rozhlas uvažovat také tímto směrem.“ (Libor Soukup, ČRo České Budějovice)

Na téma vztahu k internetu se objevila tři různá hlediska: „Myslím, že je rozdíl mezi vysíláním, které pouze informuje, a vysíláním, které vzdělává. Internet podle mého názoru pouze přináší informace. To by mohla být pro rozhlas naděje.“ (Šárka Skaláková, ČRo 2 – Praha) „Problém je být třeba ve 14.15 u rozhlasového přijímače čili upravit si svůj životní režim. Internet je vysvobození z tohoto dilematu.“ (Lukáš Hurník, ČRo 3 – Vltava) „My jsme např. v Plzeňském rozhlase teď přemýšleli o tom, že bychom dělali pořad o zaniklých obcích západních Čech, protože dosud žijí pamětníci a za chvíli už nebudou atd. Už vidím mapu, fotografie, přepisy výpovědí, může tam být víc než pět informací o místopisných a vlastivědných datech atd. Ale říkám si – a kdo to bude dělat a kdy?“ (Ondřej Vaculík, ČRo Plzeň).

ROZHLASOVÁ TEORIE A PRAXE

Mgr. Andrea Hanáčková

Uvnitř je hra aneb Od interview s hudebními předěly k feature

Cyklus „Cesty – s mikrofonem po skrytých stopách osudu“,
Český rozhlas 3 – Vltava, 1999–2002

„Pro mě vždycky věda byla hrou. Samozřejmě, že vážnou. Ta vážnost je dána určitými mantinely. Nejdřív to musím umět. A je v tom i morálka, že totiž nepodvídám. Ale uvnitř je hra. Jak by mě mohlo něco napadnout, když si s tím nebudu hrát!“
Doc. Vladimír Novotný, antropolog

Na úvod musím být osobní.¹⁾ Cyklus Cesty mi otevřel svět rozhlasového dokumentu a feature a postavil mě na začátek cesty, kterou jsem dodnes neopustila. Ráda jsem lidské příběhy a portréty natáčela, těší mě se za nimi ohlížet a přemýšlet i o práci kolegů. Jistěže slyším mnohé chyby. Ale nezapomenu, s jakou zvědavostí a nasazením jsme přistupovali ke každému novému příběhu. A ony k nám přicházely jeden za druhým.

1. Historie a kontext

Na počátku, v prvních měsících roku 1999, stála snaha proměnit cyklus *Kdyby všechny krásy světa*, víkendový blok slova a hudby, který se vysílal od roku 1994. Jeho podoba se za pět let vysílání ustálila na trojici rozhovorů s různými osobnostmi společenského života. Trojrozhovor byl doplněn hudebními předěly a odvysílán v devadesáti minutách v sobotu po poledni. V době, kdy se začalo uvažovat o inovaci cyklu, měl ustálenou trojici autorů – **Otu Nutze, Jiřího Vejvodu a Lenku Jaklovou.**

Původním záměrem nové dramaturgyně cyklu **Jitky Škápíkové** bylo počátkem roku 1999 především zkrácení stopáže pořadu, omezení počtu hostů na jednoho a natáčení s respondentem reportážním a dokumentárním způsobem čili v přirozeném prostředí, ne jako dosud ve studiu. Zbýlý čas do původního časového rozsahu devadesáti minut byl vyhrazen hudbě, poněkud klasické. Jak se později ukázalo, měl být zřejmě cyklus Cesty od začátku vnímán spíše jako nová programová řada s přesně definovaným záměrem, autorským okruhem a realizačním plánem. Jakkoli mnohonásobně vzrostla náročnost natáčení a montáže jednotlivých dílů cyklu, nezměnily se finanční ani provozní podmínky. Formálně mělo jít stále o rozhovor, nikoli o dokument. Respondenti vyhledávali autoři mezi lidmi, kteří nejsou mediálně známí, ale mají zajímavý osud a dobrou vypravěčskou schopnost sdělit jej posluchačům.

Autorský okruh se vytvářel postupně, částečně ze zkušených redaktorů pražské i krajových redakcí a několika publicistů z příbuzných uměleckých vysokých škol (JAMU, DAMU). Pro ně byla práce na Cestách skutečnou praktickou „školou“²⁾. Ve spolupráci s dramaturgyní vybírali vhodné respondenty, konzultovali s ní i průběh natáčení. Srovnatelný materiál společně poslouchali a stříhali jej zpočátku ve spolupráci, později samostatně. J. Škápíková přebírala i režijní dohled nad pořadem. To byl v redakční praxi nový moment, neboť dosud měl každý pořad svého přiděleného režiséra. Tak dostali postupně i jednotliví dokumentaristé možnost vyzkoušet si montáž a režii svých pořadů.

Především zpočátku měl cyklus dobrý posluchačský ohlas. Dramaturgyně cyklu uvádí³⁾, že do redakce při-

cházele dopisové reakce na jednotlivé pořady, dokonce i tipy, kdo by se měl v cyklu objevit.

Problematictější bylo přijetí cyklu uvnitř redakce rozhlasových her a dokumentu a vedením stanice Vltava. Na počátku stálo jednoznačné nadšení a pozitivní přijetí pilotního pořadu (**Andrea Jurášková: Cesta Štěpána Axmana**, duben 1999) i první řady portrétů. Cyklus byl vnímán jako zcela nový způsob portrétování, práce se zvukem a osobitého autorského přístupu. Již tři měsíce po startu cyklu získal dokument **Dory Kaprálové Moře moc času básníka Leoše Slaniny** ocenění v soutěži REPORT 1999. Postupně, jak se vyvíjela skladba respondentů cyklu, přibývalo kritických hlasů, které tvrdily, že výpověď lidí sociálně problematických, zdravotně handicapovaných a nezabývajících se žádnou oblastí kultury na stanici typu Vltava v takové míře nepatří. Nešlo jen o extrémní případy, kdy byl respondentem bezdomovec nebo alkoholik, konzervativní vedení stanice nelíbě neslo i dokumentární portrét automobilového závodníka nebo mlynáře pohanky. V názorech na cyklus Cesty se tak zrcadlily nejen odborné náhledy na rozhlasovou tvorbu, prolínání žánrů, realizační postupy a míru autorské interpretační volnosti, ale i obecnější neshody s novou definicí „kulturnosti“ a „veřejnoprávnosti“ programu Český rozhlas 3 – Vltava. Narůstající konflikt dramaturgyně Škápíkové a autorské skupiny Cest s vedením a šéfredaktorkou Vltavy **Blankou Stárkovou** vyvrcholil na přehlídce REPORT 2000, kde byla jedna celá kategorie věnována výhradně dokumentům z cyklu Cesty a další pořady z tohoto cyklu si odnesly ocenění v jiných kategoriích. Bouřlivá diskuse, která se na Reportu kolem cyklu a jednotlivých pořadů odehrála, znamenala ve svém důsledku zastavení cyklu Cesty. Současně však v té době docházelo k personálním změnám a proměně vysílacího schématu. Šéfredaktorem stanice se stal **Lukáš Hurník** a vysílací čas, v němž by bylo možné reprizovat čtyřicetiminutové dokumenty, zanikl. Existující programová řada Radiodokumentu měla šedesátiminutovou stopáž. J. Škápíková se tedy pokusila oživit cyklus Cesty aktuálními dotáčkami k některým existujícím dokumentům. Málokterý respondent však prošel za tři roky tak výraznou proměnou, aby se na ní dal nový dokument postavit. Po odvysílání čtyř takových rozšířených portrétů se možnosti formátu vyčerpaly a cyklus definitivně skončil.

2. Dramaturgie a náměty

Podtitul cyklu *„S mikrofonem po skrytých stopách osudu“* byl zvolen tak, aby nevylučoval žádnou z lidských profesí, žádný z možných přístupů ke zvolenému námětu. Dramaturgické zadání však jednoznačně preferovalo takové osudy, které v sobě skrývaly příběh.

Početně nejsilnější skupinu zvukových portrétů cyklu *Cesty* tvoří příběhy lidí s nejrůznějším handicapem, zdravotním, mentálním nebo sociálním. V době vzniku cyklu existovalo na celostátních i krajských rozhlasových okruzích několik programových řad, které se věnovaly problematice těchto lidí. Česká majoritní populace se ve druhé polovině devadesátých let zajímala nejen o formu a míru postižení, ale i o osudy těchto lidí a možnosti jejich integrace mezi zdravou společností. Skutečné přijetí a reálná dlouhodobá pomoc se však realizovaly jen velmi zvolna. Cyklus *Cesty* sledoval obvykle tyto respondenty delší dobu a prožíval s nimi i věci jejich denní rutiny, které jsou pro zdravého člověka jen stěží představitelné.

Autorsky vděčnou skupinou respondentů – dobrých vypravěčů – se stali lidé, kteří jsou nějakým způsobem umělecky činní (básníci, literáti, výtvarníci).

Oblíbenými respondenty cyklu *Cesty* byli vědci z nejrůznějších oborů činnosti: antropolog, entomolog, astronom, historik, zoolog, bohemista, matematik. Až na výjimku se podařilo představit vědeckou práci jako dynamickou a nesmírně vzrušující záležitost, která kreativnímu člověku nabízí velká dobrodružství.

Vesměs zvukově atraktivní dokumenty vznikly z portrétování lidí, jejichž profesí i volnočasovou aktivitou je zajímavé řemeslo. Silné lidské příběhy přinesly ty *Cesty*, které se věnovaly „obyčejným“ lidským profesím (pošták, školní inspektor, řidič, ochranář). Čtyři dokumenty ne zcela vyvážené kvality vyprávěly o politických věznicích, kterým změnil život komunistický žalář v 50. letech. Reflexe žalářovaných básníků a beletristů se hojně objevovaly v rozhlasovém vysílání první poloviny 90. let v pořadech literární i dokumentární redakce. Nové konotace tématu bylo tedy možné najít jen v silných individuálních osudech a v originálním autorském uchopení vyprávěného příběhu.

Jednodušší pozici měli autoři, kteří si k portrétování vybrali lidé, usilující o nějakou životní alternativu. Ta je většinou originálnější a v neopakovatelnosti osobních příběhů jedinečná. Čtyřikrát zvolili dokumentaristé jako objekt svého zájmu faráře.

Nejkontroverznější skupinou respondentů byli, stejně jako ve společnosti, vydědění, bizarní až obskurní figury, jejichž aktuální situace je nevábná, ale životní příběh často zajímavý. Do této kategorie spadají např. portréty zlatokopa, bezdomovce, bizarní „hrabalovská“ postava starého muže, který větší část svého důchodu prosází, alkoholika – básníka. Největší nelibost budil způsob portrétování těchto lidí. Například autorka **Lea Slámová** důsledně prošla se svým respondentem, bezdomovcem *Josefem Blažkem* jeho denní trasu za obživou, sugestivně vylčila vybírání popelnic i jeskyni, ve které bezdomovec přespává. Krok za krokem jej pouhými dotazy usvědčila ze životní lži, v níž dobrovolně setrvává. Posлуhači je tedy zřejmé, že *Blažkova* tristní životní situace není zaviněná nikým zvenčí, ale je jeho osobní volbou (*Vyměním byt, zn. V jeskyni*).⁴⁾

Ne všechny pořady cyklu odpovídaly náročnému dramaturgickému zadání, některé díly se formou blížily spíše pořadu typu magazín. Byly však ve výrazné menšině v poměru k množství kvalitních dokumentárních portrétů a feature.⁵⁾

3. Kompozice

Ve výsledném tvaru je vždy rozhodující způsob, jakým autor příběh svého respondenta uchopí. Ať už autoři cyklu *Cesty* zvolili jednoduché schéma střídání mluveného slova a hudebních předělů, nebo složitou kompozici,

odpovídající postupům feature, nelze pominout zásadní autorský vliv na vyznění příběhu tím, co J. Branžovský označuje jako „making“ – „tvůrčí proces, jímž se převádí obsah v rozhlasovou tvorbu“ a „míra námětového objevitelství a stupeň přetváření fakticity v tvar tradičnosti či novátorství“⁶⁾. Uvádím několik případů, jimiž zároveň vyznačím i různé kompoziční možnosti rozhlasového portrétování osobnosti.

Vyprávění

Vyprávění je definováno jako „monologický žánr dokumentárně zobrazovací publicistiky, tvořící tematicky a kompozičně uzavřený útvar, v němž autor seznamuje posluchače s událostí, příběhem, osobní zkušeností, které zpravidla sám prožil.“⁷⁾ O tom, že i s minimálními kompozičními prostředky lze dosáhnout maximálního účinku, svědčí několik pořadů cyklu *Cesty*. Princip, kdy se autor zcela spolehne na nosnost samotného vyprávění a sílu osobnosti, která je i z pouhého zvukového záznamu patrná, použila **Lenka Svobodová** při portrétu hraběnky *Marie Theresie Schönbornové*. Zaznamenala životní osudy staré ženy (nar. 1919), jejíž osud krutě poznamenalo nelehké dětství, válka i poválečný odsun Němců. Kromě krátké procházky v areálu čechelického zámku stojí celý dokument jen na vyprávění propojeném hudebními vlnkami, dobře konvenujícím náladě vzpomínek. Křehký, nesentimentální příběh má v sobě eleganci respondentky i moudrou velkorysost v bezděčně dotčených tématech poválečného odsunu Němců a zabavení šlechtického majetku komunistickým Československem.

Mnohem razantněji organizuje zvukovou materii svého pořadu **Dora Kaprálová** v příběhu tuláka *Ladislava Pícha*. Celý pořad je uvozen v záměrně odlehčeném tónu po vzoru komerčních stanic, tzv. „pohodových rádií“. V tomto „lehkém“ duchu sestříhala autorka dějově bohaté vyprávění *Ladislava Pícha*. Maximálně tříminutové slovní vstupy proložila country hudbou, která evokuje pocit „on the road“, věčně na cestě, věčně v pohybu. Formálně tak sice stavba celého pořadu napodobuje oddechový poslech pohodového rádia, ve skutečnosti však vypovídá mnohé o autorčině interpretaci respondentova příběhu, o jeho životním stylu a základním životním pocitu (*Psal jsem to na konci světa*).

Mozaika, leporelo, koláž

Z řady způsobů, jak co nejplastičtěji vytvořit portrét dané osobnosti, si autoři cyklu *Cesty* často vybírali přístup, který staví celek z četných drobných komponentů. Mnohost hlasů, zvuků, hudebních motivů, případně dalších složek však sama o sobě nezaručuje vznik kompaktního dokumentu. Jsou-li tyto prvky použity bez invenčního autorského přístupu, vzniká ve výsledku sice zvukově pestrobarevný, ale kompozičně nesourodý tvar bez jasného záměru a smysluplné pointy jednotlivých tematických linií (takovým přístupem utrpěly např. portréty *Tomáše Vondrovce* a *dr. Luboše Šplíchala*). „Základem účinnosti je interakce, ne formová pestrost“, zdůrazňuje v úvahách o „montážní magii“ **Josef Branžovský**.⁸⁾

Cesta jako kompoziční princip feature

Název cyklu se stal návodný hned pro několik dokumentů a feature, které zvolili jako základní stavební princip reálnou cestu. Autoři sdíleli se svým respondentem rozličné typy cestování, aby se dozvěděli více o něm, o jeho životních osudech i o cestě samotné.

Celodenní cestu tirákem z Hradce Králové do Rozvadova podnikl s řidičkou a jejím manželem – respondenty svého dokumentu **Marek Janáč** (*Jolana a Blážen*).